

dr Beata ROGOWSKA

Wydział Prawa i Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: beata.rogowska@ujk.edu.pl

ORCID: 0000-0003-1173-1215

DOI: 10.15290/oes.2022.01.107.07

SLOW CZY FAST – WYZWANIA PANDEMII COVID-19 DLA TEORII I PRAKTYKI EKONOMII¹

Streszczenie

Cel – Celem artykułu jest ukazanie ekonomii organizacji międzynarodowych, które w praktyce życia gospodarczego pośrednio i bezpośrednio wpływają na przyspieszenie lub spowolnienie gospodarki światowej w kontekście ewolucji globalizacji do obecnego etapu pandemizacji wraz z wyodrębnieniem szczególnej roli UE w tym zakresie.

Metoda badań – Wykorzystano takie metody badań, jak studia literaturowe, analiza danych wtórnych, elementy komparatystyki.

Wnioski – Wskazano na konieczność wzmocnienia programu badawczego ekonomii organizacji międzynarodowych w kontekście zmieniającego się i złożonego świata gospodarczego.

Oryginalność/wartość/implikacje/rekomendacje – Jest to głos w dyskusji na temat roli i znaczenia organizacji międzynarodowych dla teorii ekonomii i jej praktyki w kontekście spowalniania i przyspieszania procesów gospodarczych.

Słowa kluczowe: organizacje międzynarodowe, UE, ekonomiczna heterodoksja

SLOW OR FAST – COVID-19 PANDEMIC CHALLENGES FOR THE THEORY AND PRACTICE OF ECONOMICS

Summary

Purpose – The aim of this paper is to present the economics of international organizations which, in the practice of economic life, directly and indirectly affect the acceleration or slowdown of the world economy in the context of the evolution of globalization to the present stage of pandemization, with the separation of the special role of the EU in this regard.

Research method – The following methods were used: literature studies, secondary data analysis, and the elements of comparative studies.

Results – The necessity to strengthen the research program of the economics of international organizations was indicated in the context of the changing and complex economic world.

Originality /value /implications /recommendations – It is a voice in the discussion on the role and importance of international organizations for the economic theory and its practice in the context of slowing down and accelerating economic processes.

---

¹ Tekst jest wynikiem badań przeprowadzonych w ramach Projektu Badawczego: SUPB RN 21 109 Id: 538. Artykuł wpłynął 16 października 2021 r., zaakceptowano 29 grudnia 2021 r.

Keywords international organization, European Union, economic heterodoxy

JEL Classification: B00, F02

1. Wstęp

Od zarania ludzkości pojawia się pytanie, jakie winny być relacje między teorią a praktyką gospodarowania: czy teoria (doktryna) winna być instrumentem wpływania na praktykę gospodarczą (w celu zwiększenia efektywności gospodarczej) czy powinna tylko opisywać zmieniające się zjawiska gospodarcze, podążać za nimi? Ojciec ekonomii A. Smith wskazywał w tym przypadku na „sztukę ekonomii”. Jak ma wyglądać współczesna metodologia badań ekonomicznych z perspektywy historii myśli ekonomicznej? W którym kierunku heterodoksji czy ortodoksji ma podążać ekonomia i polityka gospodarcza realizowana przez państwa i bloki integracyjne? Obserwując rozwój nowych programów badawczych wyodrębnionych według kryterium przedmiotowego, warto zadać sobie pytanie, czy nastąpi ich rozwój według nowych kryteriów np. geograficzno-instytucjonalnych. W tym aspekcie można mówić o ekonomii organizacji międzynarodowych. Ten rodzaj ekonomii mocno wiąże się z polityką i normami moralnymi (*fair trade*), prawnymi, naukami o bezpieczeństwie. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa Europa – „świat symbolicznego pokoju” [Bauman, 2005, s. 63], która w wyniku silnej integracji gospodarczej „nowego eksperymentu” [Rifkin, 2005, s. 431] doszła do najwyższego etapu powiązań integracyjnych na świecie – Unia gospodarcza i walutowa (European Monetary Union).

2. Ekonomia organizacji międzynarodowych

Sytuacja po II wojnie światowej implikowała powstanie wielu organizacji międzynarodowych. Obecnie zgodnie z *The Yearbook of International Organizations* jest ich na świecie 74000 z 300 państw [*The Yearbook of International Organizations*, 2020]. Istnieje wiele kryteriów ich wyodrębnienia. W artykule ograniczymy się do podziału na organizacje rządowe (tworzone na podstawie umowy międzynarodowej – Unia Europejska) oraz pozarządowe: związki, instytucje, osoby prawne (tworzone na podstawie porozumień formalnych i nieformalnych). Pierwsze z nich z reguły stawały się rzecznikami ekonomii globalnej (ortodoksja). Ich pozycja wynikała z ich umocowania w państwach, przez które są powoływane, finansowane i kontrolowane [Pachocka, 2016, s. 66]. Te ostatnie funkcjonują często w sferze antyglobalizacyjnej (heterodoksyjnej); działając w skali globalnej, mogą wywierać wpływ na wszystkie elementy tej struktury [Wysokińska, Witkowska, 2021, s. 22]. Współcześnie obserwujemy rewolucję organizacji pozarządowych (*non-governmental organizations*). J. Baghwadi wskazuje w tym wymiarze na ich wzrastającą pozycję i wyodrębnienie *domestic* NGO (ok. miliona organizacji pozarządowych w Indiach) oraz *global* NGO. Niektóre z nich przechodzą z poziomu narodowego do globalnego w ramach rozwoju

globalnych dóbr publicznych, globalnych problemów czy zjawisk gospodarczych [Bhagwati, 2004, s. 30–38]. Organizacje te walczą o prawa człowieka, ochronę środowiska, prawa ubogich itd. Ponadto należy wskazać organizacje regionalne, które obejmują swym zasięgiem oznaczony obszar geograficzny (np. strefa *Schengen*) oraz są rzecznikiem ekonomicznych interesów państw tego obszaru jak np. UE. Możemy także wyodrębnić organizacje subregionalne, uniwersalne np. ONZ – United Nations (UN) oraz „Rodzina ONZ” (Family of Organizations). ONZ jest uczestnikiem i animatorem procesów międzynarodowej standaryzacji gospodarczej w wymiarze globalnym [Palczyński, 2005, s. 97]. Wreszcie niektóre z nich stanowią typowe organizacje gospodarcze lub finansowe np. Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Found), inne z kolei pośrednio realizują cele gospodarcze (Rada Społeczno-Gospodarcza ONZ). Wreszcie, gdy uwzględnimy mechanizmy władzy, wyodrębnimy organizacje koordynacyjne i ponadpaństwowe [Bierzanek, Symonides, 2004, s. 296; Góralczyk, Sawicki, 2020, s. 330–332]. Są one jednym z wielu globalnych graczy. Realizują funkcje regulacyjne, kontrolne (weryfikacyjne) oraz gospodarcze (pośrednio i bezpośrednio).

Znawcy zagadnienia wskazują na ich ograniczenia, dominację tzw. *soft law*. Jednakże instrumenty prawnie wiążące państwa są w gestii np. Rady Bezpieczeństwa ONZ (UN Security Council). Nie wspominając o podziale w ramach UE na kompetencje wyłączne, np. unia celna, reguły konkurencji na wspólnym rynku, polityka pieniężna, elementy polityki rybołówstwa, wspólna polityka handlowa (art. 3 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej), i dzielone, np. polityka społeczna, spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna itd. (art. 4 ust 2 TFUE) [Barcz, Barcz, Wyrozumska, 2020, s. 113–115]. Pozytywem funkcjonowania tych organizacji winno być kolegialne podejmowanie decyzji przez państwa, których dotyczy ich działanie lub członkostwo. Niestety nie zawsze się tak dzieje. J. Stiglitz wskazywał na niedemokratyczną obsadę stanowisk w ramach organizacji finansowych (zwyczajowo szefem Międzynarodowego Funduszu Walutowego jest Europejczyk, a Banku Światowego – Amerykanin). UE należy postrzegać od czasów Traktatu z Lizbony jako jednolitą organizację międzynarodową, jednakże z perspektywy zachodzących w niej przemian należy zgodzić się z W. Morawskim, że dominują w jej ramach obszary regulacji (makrointerwencja w ekonomiczny cykl koniunkturalny) i koordynacji [Morawski, 2010, s. 101].

Ekonomia na poziomie globalnym z perspektywy myśli ekonomicznej przedmiotowo wchodzi w obszar liberalizmu *versus* protekcyjnizmu, „twardego” neoliberalizmu i tendencji interwencyjno-protekcjonistycznych. Należy podkreślić, że strefy wolnego handlu są wynikiem praktycznej realizacji neoliberalnego modelu integracji [Olesiuk, Vashchenko, 2013, s. 62].

Jednym z istotnych obszarów polityki gospodarczej jest zagraniczna polityka ekonomiczna oraz stanowiąca jej część polityka handlowa, która jest polityką państwa, organizacji międzynarodowej, ale zgodną z rynkowymi regułami. UE jako organizacja ponadnarodowa prowadzi własną politykę handlową, wspólną politykę rolną (która wzbudza wiele kontrowersji z perspektywy Światowej Organizacji Handlu – World Trade Organization – WTO) czy politykę transportową. Wskazuje

na relacje polityka – rynek, a tym samym wchodzi w obszar teorii regulacji J. Stiglera [Wróbel, 2015, s. 258].

Patrząc na te zagadnienia przez pryzmat metodologii myśli ekonomicznej, wyodrębnia się podział na ortodoksję (mikroekonomiczny twardy rdzeń) oraz heterodoksję, inaczej ekonomię alternatywną (kultura, wartości, tradycja) [Bochenek, 2016, s. 119–191]. Podziały według kierunków prezentuje JEL. Ponadto są one wysoce kontrowersyjne. Przykładowo M. Bochenek [Bochenek, 2016, s. 11–13] sytuuje ekonomię Keynesa w nurcie ortodoksyjnym, natomiast według C.S. Coutinho ekonomię heterodoksyjną prezentują K. Marks, J.M. Keynes i J. Schumpeter [Coutinho, 2018, s. 4]. Ortodoksyjność Keynesa przejawia się w teorii wyjaśniania kryzysów szczególnie w latach 70. XX w., w ograniczeniach polityki antycyklicznej, heterodoksyjność w poszukiwaniu wyjaśnienia kryzysów, w tym finansowego [Coutinho, 2018, s. 4]. Warto dodać, że jako przedstawiciel brytyjskiej delegacji na Konferencji z Breton Woods jest, mimo zwycięstwa koncepcji H.D. White’a, współtwórcą globalizacji, mimo iż jego teoria jest z założenia daleka od globalizacji [Morawski, 2018, s. 169]. Warto zauważyć, że w kwestii polityki gospodarczej obserwujemy szczególną kombinację ekonomii neoklasycznej (ortodoksja) i elementów ekonomii keynesowskiej (quasi-ortodoksja) [Horodecka, 2017, s. 217].

Z perspektywy instrumentarium państwa czy organizacji gospodarczej protekcjonizm jest jedną z form aktywności państwa obok etatyzmu i interwencjonizmu państwowego (zdefiniowanego przez G. Jelinka jako terytorium, ludność i władza), charakterystyczną dla czasów europejskiego merkantylizmu. Teoria ekonomii potwierdza, że wolny handel, za którym w dobie *Corn Law* optował D. Ricardo, przynosi rozwój gospodarek, wzrost presji konkurencyjnej na rynku, spadek kosztów produkcji i cen. W tym duchu widoczna była aktywność w ramach rund negocjacyjnych GATT/WTO (obniżanie cel i ograniczeń pozataryfowych). Widoczna jest także tendencja do symbolicznych powrotów protekcjonizmu i wzmożonej aktywności państw narodowych w okresach kryzysów (lata 30. XX w.). Odchodzi się wówczas od koncepcji *fair trade* oraz *free trade*.

Protekcjonizm często nosi nazwę neoprotekcjonizmu (skoncentrowanego na środki pozataryfowe) [Grottel, 2016, s. 60–70] oraz protekcjonizmu regulacyjnego, który był przedmiotem rokowań w sprawie niezrealizowanego *Transatlantic Trade and Investment Partnership* między UE a USA [Puślecki, 2021, s. 38]. Neoprotekcjonizm obejmuje całą gamę subsydiów: dofinansowanie miejsc pracy, politykę kursu walutowego, ekonomię narodową. W polityce handlowej powstał nawet nurt określany mianem patriotyzmu gospodarczego, który polega na opracowywaniu i realizacji programów zachęcających do konsumpcji dóbr produkowanych przez krajowych wytwórców [Grottel, 2016, s. 72]. Pamiętać należy, że porozumienia handlowe mają charakter polityczny, a zatem ich kształt zmienia się pod wpływem wydarzeń politycznych. Ponadto grupy interesu w danych państwach mogą domagać się wysokich stawek celnych ze względu na swoje partykularne interesy. Jak pisze H. James, w tym kontekście „protekcję” można uznać za towar, gdy występuje rynek polityczny [Harold, 2010, s. 152]. Opiera się na wiedzy z zakresu polityki, której odpowiada teoria *Public Choice-rent-seeking* [Bhagwati, 2004, s. 13] czy teoria ekono-

micznej regulacji, według której (Stigler) regulacje powstają przede wszystkim w interesie tych grup, które są przedmiotem regulacji, zamiast być w interesie ogólnospołecznym. Wynika z tego, że pewne *lobbies* wręcz zabiegają o regulacje im sprzyjające [Jajuga, 2015, s. 37]. Protekcyjność jest wyrazem interesów określonego państwa (ustawa Hawtleya-Smootha) lub organizacji (UE) [Harold, 2010, s. 157], pomija kontekst międzynarodowy, np. kraje rozwijające się, łączy się z obszarem polityki, np. działania odwetowe wobec Federacji Rosyjskiej, problem łamania praw człowieka [Grottel, 2016, s. 72].

Strona liberalna podkreśla, że jedynym pozytywnym protekcyjności jest to, że podmioty pozbawione wsparcia ze strony państwa zmuszone są do wdrażania schumpeterowskich innowacji oraz postępu technicznego. Daleko posunięta liberalizacja gospodarcza, realizowana w ramach aktywności organizacji międzynarodowych, doprowadziła do narodzin globalizacji. Z perspektywy liberalizmu globalizacja (postrzegana jako czynnik rozwoju gospodarczego na świecie) stanowi sukces liberalnej idei A. Smitha, tyle że przeniesionej z gospodarki jednego kraju na skalę gospodarki światowej [*Problemy gospodarki światowej*, 2010, s. 19]. Obecnie jest traktowana jako zjawisko (dyskusja sterowana czy spontaniczna) oraz koncepcja teoretyczna (duża liczba publikacji, definicji itd.). Cechą globalizacji jest postępująca regionalizacja, ekonomiczna otwartość, współzależność (asymetryczność), integracja rynków po stronie popytowej i po części integracji produkcji po stronie podażowej [Rzepka, 2014, s. 114]². Organizacje międzynarodowe z jednej strony ograniczają rolę państw narodowych, z drugiej te same organizacje bywają rzecznikami interesów gospodarczych najsilniejszych państw wchodzących w ich skład [Olesiuk, Vashchenko, 2013, s. 38].

Klasyczny (podręcznikowy, wzorcowy) etap globalizacji rozpoczął się wraz z ukształtowaniem gospodarki światowej (1870–1914) na początku XX w. Następnie widoczne są tendencje protekcyjności w okresie międzywojennym (1918–1939), odwrócenie trendów w czasie wojny 1939–1945. Skutki wojny przyczyniły się do budowy organizacji międzynarodowych w latach 1945–1975 – dominowała wówczas tzw. regulacja keynesowska. W latach 1975–2007 nastąpiła fala neoliberalna (konsensus Waszyngtoński, „koniec historii” F. Fukuyama), wreszcie okres 2008–2019 traktowany jako deglobalizacja (2.0), slowbalizacja na skutek kryzysu finansowego [van Bergeijk, 2019, s. 100; Morawski, 2010, s. 101–110; Matera, Skodlarski, 2020, s. 5; Rzepka, 2014, s. 29–35]. Termin ten oznaczał zanikanie globalizacji w jej klasycznym rozumieniu. Został wprowadzony przez A. Bakasa [Bakas, 2009],

---

² Dokonując przeglądu literatury przedmiotu, warto stwierdzić, że wzmogona aktywność w ramach globalizacji rynków może być obserwowana już w starożytności (Imperium Rzymskie, dynamiczny rozwój Chin – dynastia Song w XII w.), w średniowieczu (np. monarchia karolińska, lata 500–1500) odżywa w ramach budowania rynku światowego – kapitalizmu handlowego (lata 1500–1800). W okresie merkantylizmu jako fenomenu „typowo europejskiego” z jednej strony dominowała ekonomia państwa narodowego, z drugiej rozwijał się handel międzynarodowy na niespotykaną dotąd skalę (kampanie handlowe). Następnie wypada wskazać triumf liberalizmu (lata 1800–1870), którego dojrzaly etap stanowi rewolucja przemysłowa [Morawski, 2010, s. 101–110; Matera, Skodlarski, 2020, s. 5; Rzepka, 2014, s. 29–35].

w praktyce przypominał schyłkową fazę pierwszego etapu globalizacji [Wysokińska, Witkowska, 2021, s. 19–20]. Szczególne znaczenie dla tego etapu miały czynniki pozaekonomiczne, takie jak: wzrost migracji od 2015 r., aneksja Krymu w 2014 r., organizowanie się klasy średniej i niższej (problemy, na które ekonomia ortodoksyjna nie może odpowiedzieć) [Verde, 2017, s. 118].

W literaturze przedmiotu widoczny jest podział na zwolenników globalizacji: A. Smith, D. Ricardo (teoria kosztów komparatywnych), J.S. Mill (ortodoksja), współcześnie: J. Sachs, J. Bhagwati, T. Friedman, P. Mason, M. Wolf, P.A.G. van Bergeijk. W drugim nurcie przeciwników koncepcji: J.M. Keynes, neokeynesiści (quasi-ortodoksja/heterodoksja), współcześnie: J. Stiglitz (w kontekście nasilających się nierówności), D. Rodrik, W. Szymański. W sferze pragmatycznej do tej grupy zalicza się aktywistów społecznych [Stiglitz, 2020, s. 11; Sandmo 2011, s. 53, 79–82; Banaszyk, Deszczyński, Gorynia, Malaga, 2021, s. 75; Borowski, 2015, s. 60].

W latach 2008–2010 widoczne były tendencje protekcyjnistyczne, motywowane kwestiami społecznymi: pracą i zatrudnieniem [Puślecki, 2021, s. 17–18]. J. Stiglitz głosi koncepcję, że ludzie chcą zysku, a nie wyzysku, wskazując, że koncepcje neoliberalne nie zwiększają dobrobytu, ale przyczyniają się do nierówności np. w dostępie do ochrony zdrowia [Stiglitz, 2020, s. 6]. A. Verde podkreślał, że obecnie występuje spowolnienie, nie zaś odwrócenie tego trendu [Verde, 2017, s. VII]. Deglobalizacja dryfowała między ekonomią, polityką (partie populistyczne) oraz NGOs, klasami społecznymi i ich potrzebami (ważne w Europie). Ponadto, wskazuje się na fakt pojawienia się w tym okresie wśród liderów światowego handlu nowych graczy z grupy krajów rozwijających się. W 2016 r. azjatyckie kraje nowo uprzemysłowione pierwszej generacji (Hongkong, Singapur, Korea Południowa i Tajwan) dostarczyły 10,2% światowego eksportu i zakupiły 9,0% światowego importu, co stanowiło około 23% całej wymiany handlowej wszystkich gospodarek rozwijających się [Banaszyk, Deszczyński, Gorynia, Malaga, Gorynia, Mińska-Struzik, 2021, s. 54].

We współczesnym, dynamicznie zmieniającym się świecie należy rozpatrywać następujące poziomy aktywności gospodarczej: mikroprzedsiębiorstwa, mezopaństwo narodowe traktowane jako system ekonomiczny (gospodarka narodowa) oraz reguły przez nie wyznaczone i chronione. Najbogatsze państwa mają wpływ na kształtowanie decyzji zapadających na rundach WTO, MFW itd. [Borowski, 2015, s. 81], makroorganizacji regionalnych (NAFTA, UE), globalny poziom współpracy organizacji globalnych w sferze gospodarki [Borowski, 2015, s. 60].

Globalizacja wyekspozowała błędy realizowane np. przez organizacje o charakterze finansowym. Zostały mocno skrytykowane m.in. przez J. Stiglitz, który wskazywał na antydemokrację, brak kolegialnego podejmowania decyzji, dominację interesów silniejszych państw. Zwracał uwagę na to, że ministrowie jako członkowie tych organizacji byli związani z państwami narodowymi, grupami interesów (co wskazuje na brak obiektywizmu), programy udzielania kredytów nie były przemyślane, nie wymagały konsultacji z władzami krajów, do których były adresowane, nie brano pod uwagę uwarunkowań historycznych, kulturowych (teoria instytucjonalizmu). Dlatego apelował, aby instytucje Breton Woods zaczęły zwracać

uwagę na behawioralne (etyczno-kulturowe aspekty rynku) [Stiglitz, 2004, s. 33–44; Ziewiec, 2012, s. 56–59].

TABELA 1

Wybrane organizacje międzynarodowe

Organizacja	Struktura	Charakterystyka
ONZ United Nations	Uniwersalna =: Światowa Organizacja Handlu – World Health Organizations, Międzynarodowa Organizacja Pracy, International Labor Organizations (1919)	– Karta Narodów Zjednoczonych – <i>Charter of the United Nations</i> (1945), – problemy gospodarcze (Rozdział IX), – rozwiązywanie problemów ekonomicznych związanych z zatrudnieniem w skali globu, koordynowaniem działalności w dziedzinie zdrowia, podnoszeniem poziomu rozwoju ekonomicznego, – United Nations Security Council – światowe forum dyskusji dotyczące ekonomii globalnej.
Układ Ogólny w Sprawach Taryf Celnych i Handlu – GATT – General Agreement on Tariffs and Trade/ Światowa Organizacja Handlu – World Trade Organization	Ukladające się strony / <i>intergovernmental organization</i> (1947–1994)	GATT: – liberalizacja handlu międzynarodowego: 8 rund negocjacyjnych – 85% redukcja cel i eliminacja pozacelnych narzędzi polityki handlowej, – 9. runda z Doha niezakończona. WTO: – „strażniczka globalizacji”. Zadania: – obniżanie stawek celnych, – kierowanie procesem liberalizacji międzynarodowego handlu, – przestrzeganie praw własności intelektualnej. Współpraca z Międzynarodowym Funduszem Walutowym i Bankiem Światowym (handel, rozwój, polityka walutowa).
United Nations Conference on Trade and Development / United Nations Development Programme (UNDP)	Organ pomocniczy zgromadzenia ogólnego ONZ (1964)	Pomoc techniczna przedinwestycyjna w drodze opracowania i finansowania programów krajowych, regionalnych itd., ekonomia globalna, redukcja ubóstwa.
UE	Poza systemem ONZ: Organizacja regionalna, Organizacja międzynarodowa typu ponadnarodowego (rezygnacja z III filarów). Ewolucja – 1951/52, 1957/58, 1987, 1992, 1993, 2009.	Komisja Europejska (European Commission) – strażniczka traktatów, pełni funkcje koordynacyjne, zarządcze i wykonawcze (realizowanie budżetu i wykonywanie bieżących polityk unijnych). Rola agencji (np. EBA) i dyrekcji generalnych (np. TRADE).

Organizacja	Struktura	Charakterystyka
OECD-Organization for Economic Cooperation and Development	Poza systemem ONZ [1948 (1960)]	– skupia 31 najbardziej rozwiniętych państw świata, – stymulacja rozwoju państw członkowskich, – funkcje analityczno-informacyjne.
International Monetary Found	Breton Woods Institutions (1944) Niezależna międzynarodowa organizacja w ramach ONZ	– pomoc finansowa zadłużonym krajom członkowskim w zamian za zobowiązanie się do przeprowadzenia reform ekonomicznych i działań stabilizujących. Funkcje: – regulacyjna, – kredytowa, – konsultacyjna, – kontrolna.
World Bank	(1944)	Skupia się na udzielaniu nisko oprocentowanych pożyczek, bezodsetkowych kredytów i dotacji dla krajów rozwijających się na różnorodne cele – inwestycje w zakresie edukacji, zdrowia, administracji publicznej, infrastruktury, finansów i rozwoju sektora prywatnego, rolnictwa i ochrony środowiska oraz gospodarowania zasobami naturalnymi.
The Group of Twenty	Ministrowie finansów i prezesi banków 19 krajów. Forum współpracy krajów rozwiniętych i rozwijających się (1999)	– porozumienia na rzecz wzrostu gospodarczego, – ograniczenia nadużyć w sektorze finansowym, – kryzysy finansowe.
The Group of Seven	Nieformalna (1975)	Szczyty gospodarcze i polityczne. Krytyka: grupa nie jest odpowiedzialna przed żadną organizacją międzynarodową, podejmuje jednostronne decyzje, które mają globalne skutki.
Global Trade Watch	(1995)	– monitoruje WTO i inne umowy handlowe. L. Wałach

Źródło: opracowano na podstawie: [GUS; www 1; Barcz, Barcz, Wyrozumska, 2020, s. 252; Rzepka, 2014, s. 138; Olesiuk, Vashchenko, 2013, s. 80–87; Góralczyk, Sawicki, 2020, s. 376–381; Bhagwati, 2004, s. 5, 203, 232, 235–238, 261, 262, 268; Janik, 2016, s. 52].

Europa kontynentalna (z wyłączeniem Wielkiej Brytanii) charakteryzuje się specyficznym podejściem do teorii ekonomii. Cechują ją tendencje holistyczne, populistyczne, wpływ monarchii absolutnych, kultura *civil law*, wpływ K. Marksa i socjalistów utopijnych, dominacja myśli chrześcijańskiej oraz wpływy protestantyzmu (pobożny biznesmen) [Rifkin, 2005, s. 10–82, 337]. Tym samym bliższa jest założeniom heterodoksyjnym. UE łączy w sobie tradycje etatystyczne, francuskie i niemieckie, mieszaną gospodarkę keynesowską, skandynawskie *welfare state*, model społeczny partii socjaldemokratycznych [Morawski, 2010, s. 101–103]. Z drugiej strony, zgodnie z paradoksem Puśleckiego, UE poprzez włączenie krajów Europy Środkowo-Wschodniej do procesów globalizacji przyczyniła się do większego współuczestnictwa w ramach gospodarek współzależnych [Puślecki, 2021, s. 101].

Na bazie przyjmowanej przez nią sfery aksjologicznej Europa, a także WHO i UNDP, postawiły na tzw. zrównoważony rozwój (pionierem był T.R. Malthus, Raport Klubu Rzymskiego itd.). Globalizacja i teoria neoliberalna, na której jest oparta, z natury rzeczy stawia na nierównowagę. Ekonomia ma zdolność diagnozowania sytuacji konfliktowych i zagrożonych nierównowagą, ale nie ma zdolności decyzyjnych. Jest to obszar polityki [Klusak, 2015, s. 10]. Stąd też zwyczajowo kryzys spycha państwo w kierunku etatyzmu, protekcjonizmu i planowania, sprzyja społecznym konfliktom, wpływając na rynki i zachęcając polityków do ręcznego sterowania gospodarką. Zatem od czasu kryzysu finansowego obserwowane są kolejne w ramach rozwoju instytucjonalizmu próby odejścia od tradycyjnej polityki opartej na ekonomii neoklasycznej z elementami ekonomii keynesowskiej w kierunku heterodoksyjnej polityki gospodarczej [Czech, Karpio, Wielechowski, Woźniakowski, Żebrowska-Suchodolska, 2020, s. 11].

W okresie wychodzenia z kryzysu finansowego (2010–2011) oraz na kanwie krytyki organizacji międzynarodowych aktywność MFW wzrosła. Zadbano o jego większą transparentność finansową oraz kompletne informacje ze strony instytucji prywatnych i publicznych (banków, towarzystw ubezpieczeniowych). Kryzys ten jako zjawisko typowo gospodarcze okazał się wstępem do dalej idących zmian w skali gospodarki globalnej.

3. Pandemia COVID-19

Istota kryzysu spowodowanego przez pandemię jako zjawisko pozagospodarcze, naturalne, niespodziewane dotyczy zarówno sfery podażowej, popytowej, jak i finansowej, dlatego należy ją rozpatrywać holistycznie [Banaszuk, Deszczyński, Gorynia, Malaga, 2021, s. 80]. Epidemie odgrywają szczególną rolę w gospodarce i opisującej ją ekonomii. Były jedną z ważniejszych przyczyn upadku imperiów, a nawet całych cywilizacji, powodowały spadek ludności, zmniejszenie obrotów handlowych i wpływów podatkowych [Olechowski, 2019, s. 27]. Często nasilały się tam, gdzie intensyfikowano wymianę handlową np. w Genui [Duncan, Scott, 2020, s. 19]. Nacisk na zjawiska i problemy natury naturalnej, ekologicznej środowiskowej pojawiał się w przestrzeni publicznej już od dawna. Warto zauważyć, że *Global Preparedness Monitoring Board* jako niezależny organ przy WHO wezwał wszystkie państwa już jesienią 2019 r. do podjęcia działań na rzecz przygotowania się na globalne zagrożenia dla zdrowia i do łagodzenia ich skutków [Klimczuk, 2021, s. 45].

Pandemia COVID-19 przyniosła następujące zmiany na arenie międzynarodowej:

- szok dla ekonomistów głównego nurtu, polityków – koncepcja „czarnego łabędzia” [Antipova, 2020, s. 357],
- większy zasięg od czasów grypy hiszpanki 1918–1920, spowodowała więcej zagrożeń niż ostatni kryzys finansowy (straty na rynkach finansowych, w handlu, usługach) [Bartoszewicz, 2021, s. 137]. MFW wskazywał, że

- gospodarki krajów wysoko rozwiniętych odnotowywały wzrost rzędu 2% w 2019 r., zaś w 2020 r. spadek o 8% [Matera, Skodlarski, 2020, s. 370–387],
- jest atakiem na filary „sukcesu globalizacji” – duże aglomeracje miejskie w Polsce, np. Wrocław, Warszawa, instrumenty mobilności, np. linie lotnicze, turystykę (udział turystyki w unijnym PKB w 2014 r. wynosił 3% PKB UE) [Obląkowska, 2021, s. 198],
  - dynamiczny wzrost regulacji prawnych (prawo pozytywne), determinujących życie gospodarcze – na przełomie marca i kwietnia 2020 r. w ponad 90 krajach na świecie miały miejsce bezprecedensowe w historii ograniczenia (*lockdown*): godziny policyjne, kwarantanny, zakazy mobilności przestrzennej [Klimczuk, 2021, s. 35–36],
  - równoczesny szok popytowy (brak sprzętu medycznego, np. respiratorów) i podaży (produkcja ropy naftowej),
  - zwiększenie współpracy międzynarodowej na rzecz zdrowia publicznego – globalne dobro publiczne, zmiany struktury wydatków (finanse publiczne), problem polityki senioralnej i modelu socjalnego w ramach UE,
  - zmiany w polityce gospodarczej (polityka zorientowana na dostawców, polityka keynesowska zorientowana na zwiększenie popytu) [Horodecka, 2017, s. 72],
  - wzrost znaczenia polityki lokalnej (wzrost kapitału społecznego, spadek kosztów transakcyjnych), państwowej (tarcze covidowe, walka o maseczki i sprzęt ochronny), regionalnej – UE programy pomocowe.

W dobie pandemii COVID-19 widoczna jest tendencja do modyfikacji modelu *homo oeconomicus* i położenia nacisku na kwestie bezpieczeństwa, w tym zdrowotnego [Banaszyk, Deszczyński, Gorynia, Malaga, 2021, s. 56]. Sam jego mechanizm niewiele się zmienił (rywalizacja między państwami w myśl zasady „jak najwięcej dla swojego państwa”). Mimo iż globalizacja zdefiniowała rolę państwa w gospodarce, pandemizacja przyniosła jego redefinicję. Zmieniły się trendy od lokalnych do regionalnych. Widoczna jest decentralizacja decyzji politycznych, tendencje do protekcjonizmu narodowego, np. rządy wielu państw, w tym Polski, zachęcały do zakupów produktów narodowych w celu wspierania własnych sektorów gospodarki, oraz wzrastająca rola państw narodowych (szczepionki, testy, dostęp do sprzętu medycznego). Szeroko omawiają to Golinowska, Zabdyr-Jamróz i in. [*Zarządzanie kryzysem zdrowotnym...*, 2020]. Przynajmniej państwa, następnie organizacje regionalne zajęły się troską o swoich członków (art. 3 TEU) [Bartoszewicz, 2021, s. 136–138]. Stąd też wynikają prognozy na temat negatywnego wpływu na pomoc w ramach polityki rozwoju *least development countries* (LDCs) – 47 państw (33 z państw reprezentuje Afrykę Subsaharyjską) poprzez pogłębienie tzw. niezrównoważonego rozwoju. Pandemia stanowi realne zagrożenie dla postawionego przez ONZ celu związanego ze zrównoważonym rozwojem w walce z ubóstwem, który miał być zrealizowany do 2030 r. Do tego dochodzi impas w sprawie zamknięcia rundy z Doha (EU–USA).

UE skupiła się na problemach gospodarczych swego ugrupowania i rozpoczęła politykę przeciwdziałania gospodarczym skutkom pandemii od marca 2020 r. – UE

Next Generation (w ramach pomocy publicznej). Źródłem finansowania programu (750 mln euro) jest emisja wspólnego długu w formie obligacji. Stanowisko KE i metody działania wobec państw członkowskich przyjęto w Komunikacie z 13 marca 2020 r. UNCTAD oszacował, że na skutek przerwania łańcuchów dostaw UE poniosła straty wielkości 15,6 mln USD, USA – 5,8 mld USD, Japonia 5,2 mln USD [Bartoszewicz, 2021, s. 136–138]. Organizacje międzynarodowe z kolei starały się analizować sytuację i dostarczać wiedzy o pandemii i jej skutkach, formułować plany pomocy, szacować koszty ich wdrożenia [*World Bank Global Economic Prospects*, 2021, *Global Financial Stability Report*, 2021 itd.].

4. Podsumowanie

Czy globalizacja zakończyła swój bieg w dobie pandemizacji gospodarki? Wydaje się, że nie. *DHL Global Connectedness Index* [Altman, Bastian, 2020] na podstawie ponad 3,5 miliona punktów danych dotyczących handlu, kapitału, informacji i przepływu osób przedstawił kompleksową ocenę globalizacji podczas pandemii. Sygnalizuje, że globalizacja odradza się po niepowodzeniu COVID-19. Międzynarodowe przepływy danych gwałtownie wzrosły podczas pandemii, a przepływy handlowe i kapitałowe odzyskały swoje dotychczasowe tempo. Ruch internetowy wzrósł o 48% od połowy 2019 r. do połowy 2020 r. [Altman, Bastian, 2020, s. 23]. Prognoza *KOF's Economic Forecast* dla Szwajcarii jest równie optymistyczna [*Executive Summary of KOF's ...*, 2021]. Globalizacja nie znika, ona się zmienia na skutek różnych czynników. W niektórych obszarach nastąpiło przyspieszenie, w innych spowolnienie, można zatem mówić o zmianach charakteru globalizacji, nie zaś o jej końcu. UE wskazuje, że pandemizacja nasiliła dynamikę zjawisk obserwowanych w dobie slowbalizacji. KE dokonała analizy zjawisk ekonomicznych w okresie slowbalizacji i pandemizacji. Spowolnienie jest zbieżne w obu przypadkach w kwestii transgranicznego handlu towarami i usługami, a także otwartego i zglobalizowanego handlu usługami. Przyspieszenie w obu przypadkach dotyczy wzrostu nierówności w skali świata, przepływu danych i wymiany cyfrowej (Internet, satelita), rozwoju badań naukowych, medycyny i profilaktyki (inwestycje). Obszarami, które przeszły zmiany od przyspieszenia do spowolnienia, były turystyka i migracje, zaś od spowolnienia do przyspieszenia – przepływ informacji [*European Parliamentary Research Service*, 2020, s. 3; Matera, Skodlarski, 2020, s. 370–387; Grottel, 2016, s. 74]. Pandemia uderzyła w miejsca, które były dalekie od zrównoważonego rozwoju, np. w Lombardię. Te obszary spowolniła i osłabiła. Natomiast wzmocniła inne, takie jak e-handel, nowoczesne technologie i formy komunikowania się na odległość. Kryzysy zawsze oznaczają powrót państwa, ponadto wskazują na słabości prognostyczne ekonomii głównego nurtu, wiążą się ze stylem i metodą uprawianej polityki. Chiny szybko poradziły sobie z pandemią paradoksalnie dzięki brakowi demokracji i autokratyzmowi państwowemu. Odpowiedzią na rzeczywistość gospodarczą jest heterodoksja. Jej rola od rozwoju koncepcji instytucjonalnych stale wzrasta. Uwzględnia ona zmienność, której nie identyfikuje ortodoksja. Być może dlatego

ekonomiści heterodoksyjni łatwiej przewidywali kryzysy gospodarcze. W kontekście rozwoju ekonomii heterodoksyjnej należy wskazać za Horodecką konieczność systemowych zmian w dostępie do niej na uniwersytetach całego świata (przyszli doradcy ekonomiczni, eksperci wychowani na ekonomii ortodoksyjnej) [Horodecka, 2017, s. 213, 217]. Obecnie obserwuje się wzrost na niespotykaną skalę stowarzyszeń, gremiów i grup ekonomistów popularyzujących wiedzę (efekt globalizacji). Ponadto ze względu na złożoność współczesnego świata konieczne wydaje się wzmocnienie obszaru ekonomii organizacji międzynarodowych, wzmocnianie przedmiotu jej badań. Organizacje międzynarodowe wpływają na rzeczywistość globalną, realizują cele poszczególnych państw narodowych, dostarczają danych empirycznych, stanowią twardy rdzeń wymiany handlowej, finansowej i walutowej. Obecnie do wyjaśnienia ich funkcjonowania potrzebna jest wiedza z zakresu teorii ekonomii (np. rozwoju), teorii integracji, teorii handlu międzynarodowego, teorii stosunków międzynarodowych, prawa (np. międzynarodowego publicznego), koncepcji interdyscyplinarnych (np. zrównoważonego rozwoju). Jest to wiedza „mocno rozproszona”, lecz niezwykle ważna.

Ekonomia ortodoksyjna (teoria neoliberalna) nie radzi sobie w obszarze bezpieczeństwa i praw społecznych [Waden, 2004], gdyż jest odporna na kwestie ekologii i środowiska, migracji (od 2015 r. w UE), problemów politycznych (np. *brexit* itd.), dylematów prawno-moralnych i kulturowych (np. narzucanie krajom rozwijającym się gotowych wzorców rozwiązań) [Banaszyk, Deszczyński, Gorynia, Malaga, 2021, s. 2]. Pandemia wskazuje na konieczność powiązań ekonomii z naukami społecznymi, na uwzględnienie wartości kultury, norm prawnych i moralnych. Podstawą pandemizacji stały się ograniczenia wolności (cios w twardy rdzeń podejścia liberalnego), wpływ regulacji prawnych gospodarki bezwzględnie przestrzeganych w imię „wyższego dobra”. Dlatego też konieczna wydaje się silna korelacja ekonomii z prawem i bezpieczeństwem – nie na zasadzie imperializmu, lecz kooperacji (oznacza to wejście w obszar ekonomicznej heterodoksji). Wszakże sam A. Smith był autorem wykładów o jurysprudencji. K. Polanyi wskazywał, że rozwój teorii i praktyki ekonomicznego liberalizmu przyczynił się do skutecznego oddzielenia polityki i prawa od ekonomii w sferze badań [Rzepka, 2014, s. 68]. Obecnie nie da się tego trendu utrzymać.

Wydaje się, że współczesna ekonomia tylko podąża za zjawiskami gospodarczymi, nie ma zdolności wyprzedzania ich. Ekonomia w warstwie teoretycznej nie przygotowała gospodarek na wypadek kryzysu, który wciąż zaskakuje.

W dobie pandemii widoczny jest wzrost kapitału społecznego i lokalnych zasobów np. wolontariat, lokalne grupy samopomocy, zbiórki internetowe [Klimczuk, 2021, s. 37] (ekonomia społeczna), spotęgowany wzrost znaczenia kwestii środowiskowych, problemu ubóstwa, którym winna odpowiadać aktywność wielu organizacji np. WTO, FAO. Problem polega na tym, że ortodoksja niejednokrotnie przyswaja teorie heterodoksyjne, nie zmieniając twardego rdzenia, np. Nowa Ekonomia Instytucjonalna [Horodecka, 2017, s. 214]. Rodzi się pytanie, czy pandemia przyspieszy kolejną próbę ukierunkowania się ekonomii na heterodoksję i ogranicze-

nie wpływu ekonomii liberalnej, czy będzie tylko kolejną próbą, której kres wyznacza metodologia ekonomii.

Literatura

- Altman A.S., Bastian C.R., 2020, *DHL Global connectedness index*, <https://www.dhl.com/content/dam/dhl/global/dhl-spotlight/documents/pdf/spotlight-g04-global-connectedness-index-2020.pdf> [data dostępu: 16.02.2022].
- Antipova T., 2020, *Coronavirus Pandemic as Black Swan Event*, [in:] *Integrated Science in Digital Age 2020. ICIS 2020. Lecture Notes in Networks and Systems*, Antipova T. (eds), vol. 136, Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-030-49264-9_32.
- Bakas A., 2016, *Capitalism & Slowbalization – The market, the state and the crowd in the 21st century*, Dexter.
- Banaszyk P., Deszczyński P., Gorynia M., Malaga K., 2021, *Przesłanki modyfikacji wybranych koncepcji ekonomicznych na skutek pandemii COVID-19*, „Gospodarka Narodowa”, nr 1 (305), s. 53–86, DOI: 10.33119/GN/132485.
- Barcz J., Barcz M., Wyrozumska A., 2020, *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Seria Akademicka, Wolters Kluwers, Warszawa.
- Bartoszewicz A., 2021, *Tymczasowe środki pomocy publicznej w okresie pandemii COVID-19 odpowiedzią UE na kryzys gospodarczy. Modele pomocy publicznej w wybranych krajach i koncepcja wsparcia zaproponowana przez UE*, [w:] *Polska... Unia Europejska... Świat... w pandemii COVID-19 – wybrane zagadnienia. Wnioski dla kształtowania i prowadzenia polityki publicznej*, Zybala A., Bartoszewicz A., Książkowski A. (red.), Elipsa, Warszawa.
- Bauman Z., 2005, *Europa niedokończona przygoda*, WL, Kraków.
- Bergeijk P.A.G. van, 2019, *Deglobalization 2.0: Trade and Openness During the Great Depression and the great depression*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Bhagwati J., 2002, *Wolny handel dziś. Ekonomiczne idee na nowe Milenium*, Cedewu, Warszawa.
- Bhagwati J., 2004, *In defense of globalization with a new afterword*, Oxford University Press, New York.
- Bierzanek R., Symonides J., 2004, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Bochenek M., 2016, *Historia rozwoju ekonomii, t. 6: Współczesne szkoły ekonomiczne*, UMK, Toruń.
- Borowski J., 2015, *Globalizacja w świetle teorii ekonomii i teorii zarządzania*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr (6)78, s. 58–71, DOI: 10.15290/ose.2015.06.78.05.
- Coutinho C.S., 2018, *Heterodoxy in Economic Thought: Marx Keynes Kalecki Schumpeter*, Createspace Independent Publishing Platform.
- Czech K., Karpio A., Wielechowski M., Woźniakowski T., Żebrowska-Suchodolska D., 2020, *Polska gospodarka w początkowym okresie pandemii COVID-19*, SGGW, Warszawa.

- Duncan Ch., Scott S., 2020, *Czarna śmierć. Epidemie w Europie od starożytności do czasów współczesnych*, Bellona, Ożarów Mazowiecki.
- European Parliamentary Research Service, 2020, European Parliament, *Slowing down or changing track? Understanding the dynamics of 'Slowbalisation'*, European Parliamentary Research Service, Titievskaja J., Kononenko V., Navarra C., Stamegna C., Zumer K., PE 659.383–2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/659383/EPRS_IDA\(2020\)659383_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/659383/EPRS_IDA(2020)659383_EN.pdf) [data dostępu: 16.02. 2022].
- Executive Summary of KOF's Economic Forecast for Summer 2021, <https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/dual/kof-dam/documents/Medienmitteilungen/Prognosen/2021/Executive%20Summary%20VJA%20212.pdf> [data dostępu: 16.02.2022].
- Global Financial Stability Report, 2021, <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR> [data dostępu: 12.01.2021].
- Gorynia M., Malaga K., 2021, *Przestanki modyfikacji wybranych koncepcji ekonomicznych na skutek pandemii COVID-19*, „Gospodarka Narodowa”, nr 1(305), s. 53–86.
- Góralczyk W., Sawicki S., 2020, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Grottel M., 2016, *Protekcjonizm we współczesnym handlu międzynarodowym*, „International Business and Global Economy”, no. 35/1, s. 69–80.
- GUS, <https://stat.gov.pl/statystyka-miedzynarodowa/institucjeorganizacje-miedzynarodowe/onz-organizacja-narodow-zjednoczonych/imf-miedzynarodowy-fundusz-walutowy/> [data dostępu: 12.01.2021].
- Harold J., 2010, *Koniec globalizacji. Czego nauczył nas wielki kryzys?*, Scholar, Warszawa.
- Horodecka A., 2017, *Polityka gospodarcza w świetle przemian współczesnej myśli ekonomicznej*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego”, nr 99, s. 211–238.
- Jajuga K., 2015, *Regulacje a ocena ryzyka*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji”, no 3695, s. 37–47.
- Janik W.J., 2016, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wybrane organizacje. Wybór tekstów z komentarzem*, EUH-E, Elbląg.
- Klimczuk A., 2021, *Pandemia COVID-19 z perspektywy teorii ryzyka*, [w:] *Polska... Unia Europejska... Świat... w pandemii COVID-19 – wybrane zagadnienia. Wnioski dla kształtowania i prowadzenia polityki publicznej*, Zybala A., Bartoszewicz A., Książkowski A. (red.), Elipsa, Warszawa.
- Klusak M., 2015, *Obywatel i państwo w warunkach kryzysu w UE na początku XXI wieku*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach”, nr 210, s. 149–157.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, rady europejskiej, rady europejskiego banku centralnego, europejskiego banku inwestycyjnego i euro grupy. *Skoordynowana reakcja gospodarcza na epidemię COVID-19 COM/2020/112 final*, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0112> [data dostępu: 12.01. 2021].
- Matera R., Skodlarski J., 2020, *Gospodarka światowa. Geneza i ewolucja do czasów pandemii*, PWN, Warszawa.
- Morawski W., 2010, *Konfiguracje globalne. Struktury, agencje, instytucje*, PWN, Warszawa.

- Obląkowska, 2021, *Zakaż podróżowania i zamrożenie sektora gospodarki jako światowe narzędzie polityki przeciwdziałania pandemii Covid-19 i ich historyczny koszt*, [w:] *Polska... Unia Europejska... Świat... w pandemii COVID-19 – wybrane zagadnienia. Wnioski dla kształtowania i prowadzenia polityki publicznej*, Zybala A., Bartoszewicz A., Księżopolski K. (red.), Elipsa, Warszawa.
- Olechowski A.P., 2019, *Ekologiczne zagrożenia dla bezpieczeństwa współczesnego państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w Polsce i Europie Wybrane aspekty*, Górski G., Garczewski K., Garczewska A., Potoczek A. (red.), Monografie Kolegium Jagiellońskiego, Toruń.
- Olesiuk A., Vashchenko M., 2013, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne. Gospodarcze wyzwania XXI wieku*, Key Text, Warszawa.
- Pachocka M., 2016, *Globalne dobra publiczne w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju w działalności WHO I UNDP*, [w:] *Zrównoważony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii i praktyce organizacji międzynarodowych*, Latoszek E., Proczek M., Krukowska M. (red.), Warszawa.
- Palczyński T., 2005, *ONZ wobec procesów globalizacji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 1, s. 85–98.
- Problemy gospodarki światowej*, 2010, Kuczmarska M., Pietryka I. (red.), PTE, Toruń.
- Puślecki Z.W., 2021, *Światowa Organizacja Handlu i Unia Europejska wobec wyzwań we współczesnym biznesie międzynarodowym*, C. H. Beck, Warszawa.
- Rifkin J., 2005, *Europejskie marzenie: jak europejska wizja przyszłości zaciemnia American dream*, Media Lazar, Warszawa.
- Rohac D., 2021, *Dlaczego wciąż potrzebujemy wolnego handlu i globalizacji*, mBank – CASE Seminar Proceedings Zeszyty mBank – CASE 2019, 2021/ Nr 166.
- Rzepka A., 2014, *Globalizacja w teorii i praktyce*, Silva Rerum, Poznań.
- Sandmo A., 2011, *Economics evolving. A history of economic thought*, Princeton University Press, Princeton.
- Stigler J.G., 1971, *The Theory of Economic Regulation*, „The Bell Journal of Economics and Management Science”, vol. 2, no. 1 (Spring, 1971), s. 3–21.
- Stiglitz J.E., 2020, *Ludzie chcą zysku, nie wyżysku. Postępowy kapitalizm na czasy niezadowolonia*, PWN, Warszawa.
- The Yearbook of International Organizations*, 2020, <https://uia.org/yearbook> [data dostępu: 16.02.2022].
- Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> [data dostępu: 12.01.2021].
- Verde A., 2017, *Is globalisation doomed?, The Economic and Political Threats to the Future of Globalisation*, Palgrave MacMillan, Cham.
- Waden W., 2004, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy (Global Issues)*, Zed Books, London.
- World Bank Global Economic Prospects – June 2021*, <https://reliefweb.int/report/world/world-bank-global-economic-prospects-june-2021> [data dostępu: 12.12.2021].
- Wróbel A., 2015, *Interakcje państwa i rynku w procesie liberalizacji handlu międzynarodowego – przejawy i znaczenie*, „Studia Ekonomiczne, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach”, nr 210, s. 254–265.

Wysokińska Z., Witkowska J., 2021, *Unia Europejska w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Zarządzanie kryzysem zdrowotnym w pierwszym półroczu pandemii COVID-19. Analiza porównawcza na podstawie opinii ekspertów z wybranych krajów, 2020, Golinowska S., Zabdyr-Jamroz M. z udziałem: Magnavita N., Scheres J., Nartowski R., Tomczak D.A., Czuba I., Löblová O., Halik R., „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie”, t. 18(1), s. 1–31.

Ziewiec G., 2012, *Trzy fale globalizacji. Rozwój, nadzieje, rozczarowanie 1870–1913, 1950–1973, 1980–?*, INE, PAN, Warszawa.

www 1, <https://stats.oecd.org/> [data dostępu: 12.01.2021].